

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.40>

МИРОВІ УГОДИ НА ОКРЕМИХ СТАДІЯХ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Юраш І.І.,

*аспірант 2 року навчання юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Юраш І.І. Миріві угоди на окремих стадіях цивільного процесу.

Стаття присвячена аналізу основних теоретичних та практичних проблем класифікації мирових угод за критерієм стадій цивільного процесу. Автор підтримує поширену в теорії цивільного процесу концепцію, за якою стадії цивільного процесу виділяються за критерієм найближчої процесуальної мети. Згідно такого підходу, стверджується, що можна виокремити мирові угоди, які можуть бути укладені на стадії підготовчого провадження, стадії врегулювання спору за участі судді, стадії розгляду справи по суті, стадії апеляційного оскарження судових рішень, стадії касаційного оскарження судових рішень, стадії перегляду судових рішень за нововиявленими і виключними обставинами, стадії виконання судових рішень. Заперечується можливість укладення мирової угоди на стадії відкриття провадження у справі, оскільки дана стадія не передбачає участь у ній відповідача, який дізнається про цивільну справу тільки після того, як отримає ухвалу суду про відкриття провадження у справі. Крім того, за сформованою позицією Верховного Суду укладення мирової угоди можливо тільки після відкриття провадження.

Вказується, що на будь-якій стадії цивільного процесу, де допускається укладення мирової угоди можливо її затвердження судом, окрім стадії врегулювання спору за участі судді, де укладена угода затверджується на стадії підготовчого провадження.

Зазначається, що при укладенні мирової угоди на стадіях, які пов'язані з оскарженням та виконанням судового рішення, слід зважати на те, що спір про право вже судом першої інстанції вирішено. Тому законодавець дозволяє суду апеляційної та касаційної інстанції визнати нечинним судові рішення судів нижчестоящої інстанції при укладенні мирової угоди на цих стадіях цивільного процесу. На стадії виконання судового рішення воно нечинним не визнається, але затвердження мирової угоди проводиться судом, а не державним чи приватним виконавцем. Визначаються мотиви укладення мирової угоди після того як спір про право в цивільній справі вже вирішено судом першої інстанції.

Ключові слова: мирова угода, стадії цивільного процесу, класифікація, нечинні судові рішення, закінчення виконавчого провадження.

Iurash I. Peace agreements at certain stages of the civil process.

The article is devoted to the analysis of the main theoretical and practical problems of the classification of settlement agreements according to the criterion of the stages of the civil process. The author supports the concept common in the theory of the civil process, according to which the stages of the civil process are distinguished according to the criterion of the closest procedural goal. According to this approach, it is claimed that it is possible to single out settlement agreements that can be concluded at the stage of preparatory proceedings, the stage of dispute settlement with the participation of a judge, the stage of consideration of the case on the merits, the stage of appellate appeal of court decisions, the stage of cassation appeal of court decisions, the stage of review of court decisions under newly discovered and exceptional circumstances, stages of execution of court decisions. The possibility of concluding a settlement agreement at the stage of opening proceedings in the case is denied, since this stage does not involve the participation of the defendant, who learns about the civil case only after receiving a court order to open proceedings in the case. In addition, according to the formed position of the Supreme Court, the conclusion of a settlement agreement is possible only after the opening of proceedings.

It is indicated that at any stage of the civil process, where it is allowed to conclude a settlement agreement, its approval by the court is possible, except for the stage of settlement of the dispute with the participation of a judge, where the concluded agreement is approved at the stage of preparatory proceedings.

It is noted that when concluding a settlement agreement at the stages related to the appeal and execution of the court decision, it should be taken into account that the dispute about the right has already been resolved by the court of first instance. Therefore, the legislator allows the court of appeal and cassation instance to declare invalid the court decisions of the courts of the lower instance when concluding a settlement agreement at these stages of the civil process. At the stage of execution of the court decision, it is not recognized as invalid, but the approval of the settlement agreement is carried out by the court, and not by a state or private executor. Motives for concluding a settlement agreement are determined after the legal dispute in a civil case has already been resolved by the court of first instance.

Key words: settlement agreement, stages of civil proceedings, classification, invalid court decisions, termination of executive proceedings.

Постановка проблеми. Згідно ч. 2 ст. 207 ЦПК «сторони можуть укласти мирову угоду ...на будь-якій стадії судового процесу». Отже, залежно від стадії цивільного процесу, де відбулася домовленість сторін про врегулювання спору про право шляхом взаємних поступок, можна виділити мирові угоди, укладені на певній стадії цивільного процесу. Незважаючи на очевидність цього критерію у класифікації мирових угод в цивільному процесі, жваві дискусії у науковому середовищі ведуться навколо питань, що таке стадія цивільного процесу та скільки їх є. Відповідь на них буде безпосередньо впливати на те, які види мирових угод у цивільному процесі можна виділити за даним критерієм.

Стан опрацювання. Питання класифікації мирових угод у цивільному процесі за стадійним критерієм було предметом вивчення багатьох науковців, як у ХХ ст. (М.Й. Штефан, К.С. Юдельсон тощо), так і на сучасному етапі (О. Дем'янова, Д. Бондарчук, І.М. Ліопол, О.Г. Бортнік тощо). Разом із тим, оновлення вітчизняного процесуального законодавства в 2017 році, яке призвело до появи нових стадій цивільного процесу та зміни процесуальних режимів інших, актуалізує потребу в дослідженні можливостей реалізації сторонами права завершити розгляд цивільної справи, укладенням мирової угоди.

Метою статті є розкриття особливостей укладення мирової угоди на окремих стадіях цивільного процесу України.

Виклад основного матеріалу. Цивільний процес розвивається алгоритмічно, тобто розгляд цивільної справи запрограмований на проходження декілька послідовних етапів. Одні з цих етапів обов'язкові, а інші – факультативні. Характерно, що кожен етап розгляду цивільної справи має свій початок і кінець. Саме їх і називають стадіями цивільного процесу. Відзначають, що цивільному процесу притаманна така ознака як стадійність [1, с. 234-235].

До необхідності виділення стадій цивільного процесу додумалися не одразу, оскільки як показує історія держави і права України доволі тривалий час розгляд цивільної справи відбувався одразу й на місці. Проте, процесуальні дії суду та учасників цивільного процесу, що формували його зміст збільшувалися та ставали більш складними. В підсумку вирішили розгляд цивільної справи розділити на декілька етапів, щоб забезпечити винесення законного та обґрунтованого судового рішення. Самі по собі стадії цивільного процесу групують процесуальні дії та скеровують їх вчинення у певному напрямку. Це говорить про те, що кожна стадія цивільного процесу володіє певною процесуальною метою, досягнення якої створює умови для переходу розгляду цивільної справи в наступну стадію цивільного процесу. Не випадково найбільш поширеним критерієм виокремлення стадій цивільного процесу прийнято вважати найближчу процесуальну мету [2, с. 13; 3, с. 20; 4, с. 27-28]. На підставі цього критерію окремі автори пропонують виділяти в цивільному процесі вісім стадій: 1) стадія відкриття провадження у справі; 2) стадія підготовки справи до судового розгляду; 3) стадія врегулювання спору за участі судді; 4) стадія розгляду справи по суті; 5) стадія апеляційного оскарження судових рішень; 6) стадія касаційного оскарження судових рішень; 7) стадія оскарження судових рішень за нововиявленими чи виключними обставинами; 8) стадія виконання судових рішень [5, с. 27].

Відкриття провадження у справі направлено на те, щоб добитися винесення правового спору чи іншого юридичного питання на офіційний розгляд перед судом. Саме тому, якщо йдеться за цивільні справи позовного провадження для стадії відкриття провадження у справі важливе значення мають дії потенційного позивача з подання позовної заяви та суду по її прийнятті. Неможливість укладення мирової угоди на стадії відкриття провадження у цивільній справі, тобто хронологічно першій стадії цивільного процесу зумовлено тим, що перед цією стадією не стоїть мета примирити сторін. Для винесення правового спору чи іншого юридичного питання на офіційний розгляд перед судом законодавство передбачає відносини тільки особи, що подає позовну заяву (майбутній позивач) та суду. Протилежна сторона, яка б могла взяти участь у рамках цієї стадії відсутня, оскільки вона довідується

про початок розгляду справи проти неї тільки з моменту отримання ухвали суду про відкриття провадження в цивільній справі. Дана ухвала завершує першу стадію та стає точкою відліку для іншої стадії цивільного процесу: стадії підготовчого провадження (ч. 2 ст. 189 ЦПК України) або для стадії розгляду справи по суті, якщо проведення підготовчого провадження по закону не передбачено (ст. 275 ЦПК України). Отже, об'єктивно не можливо здійснити укладення мирової угоди на стадії відкриття провадження в цивільній справі із-за того, що на цій стадії формально не можуть бути присутні обидві сторони чи особи, які їх представляють одночасно. Хоча п. 3 ч. 4 ст. 185 ЦПК України серед підстав повернення позовної заяви на стадії відкриття провадження у цивільній справі називає надходження від позивача заяви про врегулювання спору. Дана підстава не свідчить про укладення сторонами мирової угоди за правилами цивільного процесу, оскільки для цього потрібно подавати письмову заяву, підписану *обом* сторонами, а не тільки позивачем. Проте, дана підстава вказує на примирення сторін, яке відбулося за межами інституту мирової угоди в цивільному процесі (самостійне, шляхом медіації тощо). Ще однією формальною причиною неможливості укладення мирової угоди на стадії відкриття провадження у справі є правова позиція ВС, за якою укласти мирову угоду можливо тільки *після* відкриття провадження у справі [6].

Як показує попередній матеріал, перші чотири стадії цивільного процесу характеризують діяльність суду першої інстанції: стадія відкриття провадження у справі, стадія підготовчого провадження, стадія врегулювання спору за участі судді та стадія розгляду справи по суті. Якщо на першій стадії неможливо укласти мирову угоду, то на всіх інших така можливість зберігається. Але, тут потрібно пам'ятати, що для цивільних справ спрощеного позовного провадження не передбачено проведення підготовчого провадження (ч. 3 ст. 279 ЦПК), а тому можливість укладення мирової угоди для таких справ у суді першої інстанції обмежується тільки двома можливими стадіями: стадією врегулювання спору за участі судді та стадією розгляду справи по суті.

Аналіз процесуального режиму стадії врегулювання спору за участі судді показує, що на цій стадії сторони можуть укласти мирову угоду (п. 4 ч. 1 ст. 204 ЦПК), але її затвердження судом відбувається вже на наступній стадії: стадії підготовчого провадження. Зумовлено це тим, що врегулювання спору за участю судді припиняється у разі укладення сторонами мирової угоди та звернення до суду із заявою про її затвердження. Якщо мирова угода укладена на інших стадіях цивільного процесу в суді першої інстанції, в їх рамках відбувається затвердження такої угоди судом, тобто розгляд цивільної справи для її закриття не переходить у наступну стадію. Але такий наслідок не завжди був характерний для діяльності суду першої інстанції, оскільки до 2005 року, якщо мирова угода укладалася сторонами на стадії підготовки справи до судового розгляду, затвердження мирової угоди та закриття провадження у справі на цій підставі відбувалося на наступній стадії: стадії судового розгляду [7, с. 313]. Зумовлено це було тим, що згідно ч. 1 ст. 143 ЦПК 1963 р. метою підготовки цивільної справи до судового розгляду законодавчо було вказано тільки «забезпечення своєчасного та правильного вирішення справи». Але навіть коли було введено в дію ЦПК України 2004 року, де метою попереднього засідання було названо «з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду» (ч. 1 ст. 130 в редакції до 2017 р.) та дозволено ухвалювати судові рішення у попередньому засіданні у разі укладення мирової угоди (ч. 4 ст. 130 в редакції до 2017 р.), суди «по старинці» тривалий час визнавали мирову угоду та закривали провадження у справі не в попередньому засіданні, а в судовому. Про це згадує Н.Л. Бондаренко-Зелінська, на підставі аналізу практики закриття провадження у справі у зв'язку з укладенням мирової угоди на стадії підготовки цивільної справи до судового розгляду: з 37 досліджених нею цивільних справ тільки у трьох суд визнавав мирову угоду в попередньому засіданні, а в усіх інших випадках це було зроблено в судовому засіданні [8, с. 71]. Виходить, що всупереч нормативним положенням, судді при укладенні мирової угоди в попередньому засіданні переводили розгляд цивільної справи в останню стадію цивільного процесу в суді першої інстанції для визнання мирової угоди та закриття провадження у справі, чим допускали затягування її розгляду. Ось чому, коли в 2009 році була видана Постанова ВС України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду», в ній прямо було зазначено наступне: «...закриття провадження у справі...при проведенні попереднього засідання відповідає вимогам ЦПК»; «...постановляючи ухвали в попередньому судовому засіданні, суд у мотивувальній частині судового рішення зазначає лише про дії сторін щодо розпорядження своїми процесуальними і матеріальними правами та здійснені судом заходи з перевірки таких дій» (п. 4). Таким чином, була припинена незаконна практика затвердження мирових угод у судовому засіданні, які були укладені в попередньому.

Стосовно мирових угод, які можуть бути укладені на наступних чотирьох стадіях цивільного процесу, то ці стадії пов'язані з оскарженням чи виконанням судових рішень. Звідси, актуальним вбачається відповідь на питання про можливість укладення мирової угоди на даних стадіях цивільного процесу, спільним для яких є те, що спір про право між сторонами судом першої інстанції *вже* вирішено. Особливо важливо відповісти на це питання, коли рішення суду про вирішення спору про право набрало законної сили, а існування можливості укласти мирову угоду після цього перекреслює такі ознаки рішення суду як обов'язковість та незмінність. Не випадково саме з цих міркувань Л.А. Грось критикує наявність у сторін права на укладення мирової угоди на стадіях апеляційного та касаційного перегляду судових рішень. Вона допускає можливість укладення мирової угоди в процесі виконання судових рішень або взагалі поза процесом [9, с. 88]. Ще більш радикальні погляди, описуючи сферу дії принципу диспозитивності, висловлює А.Ф. Воронов: якщо суб'єктивне матеріальне право отримало судовий захист у вигляді судового рішення (не має значення набрало воно законної сили чи ні), з метою процесуальної економії необхідно жорстко обмежити можливість розпоряджатися суб'єктивними матеріальними правами. Сторони повинні мати можливість ними розпоряджатися виключно в суді першої інстанції, можливо, як зауважує науковець, навіть до початку судових дебатів [10, с. 254]. На нашу думку, подібна позиція нагадує радянський цивільний процес, де мало місце сильне опікування учасників справи з боку держави. Подібний етатизм стосовно сторін, які володіють цивільною процесуальною дієздатністю у цивільних справах недоречний.

Науковці, які пояснюють у сторін право на укладення мирової угоди в судах вищестоящих інстанцій або у виконавчому провадженні, обґрунтовують таку ситуацією диспозитивністю цивільного процесу [11, с. 105]. О. Дем'янова та Д. Бондарчук зауважують, що «диспозитивність як іманентна риса цивільного судочинства обумовлює перевагу волевиявлення сторін перед актом судової влади в контексті можливості укладення мирової угоди» [12]. З вказаним аргументуванням варто погодитися, оскільки диспозитивність у цивільному процесі означає не тільки можливість впливати на виникнення, зміну та припинення цивільних процесуальних відносин заінтересованими учасниками справи, але й розпоряджатися своїми матеріальними правами, які набули спірного характеру. Ось чому в ст. 13 ЦПК, яка стосується принципу диспозитивності зазначається, що «учасник справи розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд». Якщо суб'єкти спірних матеріальних відносин можуть вільно розпоряджатися суб'єктивними правами до процесу або поза процесом, така можливість їм має бути надана під час процесу. У контексті мирової угоди таку можливість особам надано реалізувати не просто у цивільному процесі, а на будь-якій його стадії.

Стосовно вирішення спору про право судом першої інстанції, це не означає його остаточне вирішення. Подання стороною справи апеляційної чи касаційної скарги, буде показувати, що вона не погоджується з тим, як суд нижчестоящої інстанції його вирішив, тобто для скаржника конфліктна ситуація все ще зберігається (особливо, коли суд відмовив у задоволенні позову повністю). А раз так, йому повинна бути надана можливість його владнати на диспозитивних засадах.

Щодо стадії виконання судових рішень у цивільних справах, то право на судовий захист у цивільному процесі охоплює не тільки право на звернення із заявою до суду та право на судове провадження по заявленій вимозі, але і право на виконання рішення суду в цивільній справі [5, с. 27]. Подібна думка підтверджується практикою Конституційного Суду України, який вказав, що «виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист» (п. 2.1 мотивувальної частини) [13]. У свою чергу, позиція вітчизняного КС України базується на прецедентній практиці ЄСПЛ, що розглядає виконавче провадження невід'ємною частиною судового розгляду справи [14; 15]. Існування права на судовий захист на етапі виконання судового рішення означає, що сторони спору вправі у будь-який момент судовий захист замінити власним вирішенням конфліктної ситуації, знайти альтернативу рішення суду, незважаючи на те, що воно вже набрало законної сили і було спрямовано для примусового виконання. Д.Л. Давиденко стверджує, що мирова угода, яка укладена у виконавчому провадженні є такою тільки по своїй назві, оскільки вона направлена на врегулювання боргу, а не спору про право. Дана «мирова угода» стосується безспірної вимоги, не базується на взаємних поступках і стосується виконання підтвердженого судом права [16, с. 29]. Погодитися повністю з таким твердженням не можна, оскільки у виконавчому провадженні України мирова угода повинна базуватися на взаємних поступках (ч. 1 ст. 207 ЦПК), спір може стосуватися реалізації підтвердженого судом права (напр.,

спір стосовно вартості майна боржника, яке було арештоване для його подальшої реалізації). Мотив сторін укласти мирову угоду на стадіях перегляду та виконання судових рішень може пояснюватися невдоволенням обох сторін тим, як суд першої інстанції вирішив спір, складністю та затратністю перегляду судових рішень, неможливістю або ускладненням при виконанні рішення суду тощо [17, с. 130].

При укладенні мирової угоди в процесі перегляду судових рішень порядок укладення мирової угоди відбувається «відповідно до загальних правил» («з додержанням правил цього Кодексу»), незалежно від того, хто подав скаргу (ч. 1 ст. 373, ч. 1 ст. 408 ЦПК). Перед нами бланкетна норма, яка відсилає до порядку укладення мирової угоди в суді першої інстанції. Але є істотна різниця між діяльністю суду першої інстанції в процесі укладення мирової угоди та судами вищестоящих інстанцій, оскільки останнім необхідно вирішувати долю вже винесених підсумкових судових рішень. Відповідно до ст. 373 та ст. 408 ЦПК вказані судові рішення визнаються нечинними, тобто такими, що не підлягають примусовому виконанню (п. 5 ч. 1 ст. 39 Закону України «Про виконавче провадження»). Щодо мирової угоди, яка укладається в процесі виконання судових рішень по цивільним справам, то таким правом наділяються сторони виконавчого провадження (ч. 2 ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження»), а якщо виконання йде за судовим рішенням у справі за позовом, поданим учасником господарського товариства в інтересах останнього, укладення мирової угоди можливі лише за письмовою згодою всіх осіб, які у відповідній справі діяли в інтересах господарського товариства (ч. 7 ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження»). У разі укладення мирової угоди на стадії виконання судового рішення, виконавче провадження закінчується, якщо таку угоду затвердить суд (п. 2 ч. 1 ст. 39 Закону України «Про виконавче провадження»).

Висновки. Таким чином, є всі підстави виділяти мирові угоди, укладені на окремих стадіях цивільного процесу (окрім стадії відкриття провадження у справі), так як існує своєрідність їх укладення, залежно від того на досягнення якої мети спрямована та чи інша стадія цивільного процесу, її учасників та порядку проведення.

Список використаних джерел:

1. Цивільне процесуальне право України: Підручник; За заг. ред. д.ю.н., професора М.М. Ясинка. Київ: Алерта, 2016. 734 с.
2. Юдельсон К.С. Советский гражданский процесс. Москва: Госюриздат, 1956. 439 с.
3. Логінов О.А., Штефан О.О. Цивільний процес України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 368 с.
4. Цивільний процес: підручник / За заг. ред. В.В. Заборовського, С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша, В.П. Феннича. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 932 с.
5. Немеш П.Ф., Феннич В.П. Курс цивільного процесу: Загальна частина. Підручник. Ужгород: Вид-во РІК-У, 2020. 808 с.
6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду в цивільній справі № 753/16296/14-ц від 30 вересня 2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92566561> (дата звернення: 21.01.2022).
7. Штефан М.Й. Цивільний процес. Підруч. для юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. Київ: Ін Юре, 1997. 608 с.
8. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Підготовка цивільних справ до судового розгляду: Монографія. Харків: Харків юридичний, 2009. 188 с.
9. Грось Л.А. Влияние норм гражданского права на гражданское и арбитражное судопроизводство: учеб. пособ. Хабаровск. 2002. 334 с.
10. Воронов А.Ф. Принципы гражданского процесса: прошлое, настоящее, будущее. Москва: Издательский Дом «Городец», 2009. 496 с.
11. Ілюпол І.М. Повноваження суду апеляційної інстанції за цивільним процесуальним законодавством України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Випуск № 3. С. 100–113.
12. Дем'янова О., Бондарчук Д. Сутність та підстави застосування повноваження суду апеляційної інстанції визнати нечинним рішення суду першої інстанції. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. Випуск 4. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/307/308> (дата звернення: 01.08.2023).

13. Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2013 року № 5-рп/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-13#Text> (дата звернення: 01.08.2023).
14. Рішення ЄСПЛ у справі «Ромашов проти України» від 27 липня 2004 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_227 (дата звернення: 01.08.2023).
15. Рішення ЄСПЛ у справі «Фуклев проти України» від 7 червня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_022#Text (дата звернення: 01.08.2023).
16. Давыденко Д.Л. Мирное соглашение как средство урегулирования частноправовых споров (по праву России и некоторых зарубежных стран): дис. ...канд. юрид. наук. Москва, 2004. 257 с.
17. Бортнік О.Г. Мирова угода у цивільному судочинстві: дис. ...канд. юрид. наук. Харків, 2007. 189 с.